

FELKAI LÁSZLÓ: NEVELÉSTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A DUALIZMUS KORÁRÓL

Budapest, 1983. Tankönyvkiadó. 305 oldal

Imponáló gesztus, ahogy e gyűjteményes kötet címét szerzője megválasztotta. „A dualizmus korszakának nevelésügyére jelentős befolyást gyakorló tudósok közül kettő is főművének címében »dolgozatok« néven összegezte tanulmányait – írja az előszóban. Kármán Mór »Paedagogiai dolgozatok rendszeres összeállításban«, Schneller István »Paedagogiai dolgozatok« címmel közreadott kötete a nevelés- és oktatásban, valamint az iskolaszervezetben körébe vágó, mélyreható fejtegetésekkel gazdagítja pedagógiai örökségünket”. Az ő emléküket kívánja idézni címadásával.

A kötetben közölt tanulmányok terjedelmileg nagyobbik része nyomtatásban már megjelent, főként a Pedagógiai Szemlében. E tény alapján nyilván megfontolandó és mérlegelendő: vajon mai papírszegény világunkban szükséges-e, hogy a kiadó ne új műveket adjon ki, hanem aránylag könnyen hozzáférhető, időben sem éppen régen megjelent tanulmányokat jelentessen meg újra. S azon is el lehet gondolkodni: vajon maguknak a szerzőknek a feladata-e, hogy nyomtatásban már napvilágot látott tanulmányaiknak egyes – mára már elavult megállapításait mai felfogásunkhoz igazítsák, egy bizonyos korhoz kötött megfogalmazásait korrigálják, a régebben használt (és akkor helyesnek vélt) frazeológiát kiiktassák? Nem kellene-e ezt inkább rábízni a művelt olvasó józan kritikai érzékére vagy a szakképzett kutató szakértelmére?

Felkai László a dualizmus kori magyar neveléstörténet kiváló ismerője, az elmúlt három és fél évtized alatt számos értékes tanulmányban foglalkozott az 1867 utáni fél évszázad hazai pedagógiai eseményeivel. Különösen jelentősek Eötvös-kutatásai, amelyek eredményeit a közelmúltban megjelent, széles körű érdeklődést kiváltó monográfiájában foglalta össze („*Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*” Bp. 1979).

Újabb kötetébe gyűjtött tanulmányainak nagyobb része a dualizmus kori népoktatással, a népiskolákkal, a tanítókkal foglalkozik. A kötet élén terjedelmes írás tárgyalja az 1868-i népoktatási törvény létrejöttének eseménytörténetét „*A népiskolai közoktatásról szóló törvény útja elfogadásáig*”), részletesen ismertette az országgyűlés népoktatási bizottságának munkáját, majd a képviselőházi tárgyalásokat, valamint a felsőházban lezajlott vitákat; végül a törvény főbb pontjait sorolja fel, s jelentőségét méltatja. (Tudva, hogy Eötvös népoktatási törvényéről könyvtárnyi, régebbi és újabb szakirodalom szól óhatatlanul is felmerül az olvasóban a gondolat: nem lenne érdemes egyszer magát az országgyűlési vita-anyagot nyomtatásban kiadni? Nyugodtan rábízhatjuk az olvasóra: döntse el, melyik felszólaló volt „haladó”, melyik „reakciós”).

„*A népoktatási törvény hatása*” cím alá három tanulmányt helyezett el a szerző. „*A népiskolai törvény végrehajtása*” című tanulmányban a tankötelezettség teljesítésével, az iskolaállítás- és fenntartás jogával, a magyarságosi tendenciák erősödésével, a tanítók helyzetével és képzésével kapcsolatos problémákkal foglalkozik. Ezt követi „*A népiskolai törvény és a tanítók*” című írás. Ebben egyrészt a népoktatási törvénynek azokat a szövegrészeit ismerteti és kommentálja a szerző, amelyek a tanítókról szólnak. Másrészt bemutatja a törvény fogadtatását a tanítók körében, s a törvény nyomán megfogalmazott tanítói követeléseket. Végül a tanítók fizetésrendezéséről intézkedő 1893. évi törvényről olvashatunk. A harmadik tanulmány címe: „*Az 1868. évi népiskolai törvény négy évfordulója*”. Ebben a szerző – szellemes ötlettel – sorra veszi az 1893-i, az 1918-i, 1943-i és az 1968-i jubileum ünnepi megemlékezéseit, meggyőzően fejtegetve: ezek az ünnepségek „igyekeznek a kiindulóponttól az évfordulóig megtett utat is megvilágítani, korunk problematikáját a népiskolai törvény eredeti szövegével és szellemével egybevetni, lehetőséget kíván ez a megemlékezés arra is, hogy a magyar népoktatás huszonöt éves ciklusokban felmérhető fejlődéséről is – azok legjellemzőbb vonásainak felvillantásával – helyzetképet adjunk”. (149. o.)

E tanulmány-ciklus egyik írásában található a „*Képek a tanítók életéből a népoktatási törvény megelőző korszakból*” című fejezet. (125–130. o.) Amilyen biztosan mozog a szerző a dualizmus népoktatásának problematikájában, annyira idegen a 19. század első felének hazai népoktatási viszonyai között. Nem az itt vázolt hevenyészett „kép”, jellemezte reformkori népoktatásunkat; a néptanító helyzetének itteni megítélését a régebbi és újabb népoktatástörténeti kutatások már régen megcáfolták. Felkai László „képe” a reformkori tanítóról „torzkép”, amely helyesbítésre szorul.

Jelentős új anyagot publikáló része a kötetnek „*A tanítók megmozdulásai*” című terjedelmes fejezet, amelyben az ún. „egyetemes tanítógyűlések” összehívási körülményeit és a tanácskozások lefolyását ismerteti a szerző, a korabeli jegyzőkönyvek alapján. Hét ilyen tanítógyűlésre került sor: 1870-ben, 1874-ben, 1878-ban, 1890-ben, 1896-ban, 1904-ben, végül 1912-ben. Igazat kell adnunk a szerzőnek: „Vizsgálatunk annál is inkább érdekes, mert az ülésekről felvett jegyzőkönyvekből megismerhetjük a tanítók korabeli hangulatát, az őket leginkább foglalkoztató problémákat, így tanulmányozásuk hozzájárul a korról alkotott kép teljességéhez”. (179. o.)

A kötetben – túl a népoktatási témájúakon – tanulmányok találhatók a hazai óvoda-, középiskola- és egyetemtörténetből is.

Jól összefoglalja „*A kisdédóvról szóló törvény létrejötté*” című írás az 1891-i óvodai törvény megalkotásának eseménytörténetét. Egy másik közleményben az 1912. évi tc. előzményei olvashatók: e törvény alapította meg a pozsonyi és a debreceni egyetemet (a meglevő budapesti és kolozsvári tudományegyetem mellé).

Jeles szakértője a szerző a dualizmus kori hazai középiskolátörténetnek. Kötetében több tanulmányt találunk e témakörből is. „*Az 1883. évi középiskolai törvény előzményei és létrejötté*” című terjedelmes írásában először a középiskolai reform korabeli szükségességéről, céljáról és előzményeiről szól, ismerteti Eötvös József 1870-ben készített középiskolai törvényjavaslatát (ami azután a miniszter halála miatt nem került tárgyalásra), Trefort Ágoston további reform-kísérleteit, a közoktatási bizottság munkáját az 1880-as évek elején, az új törvényjavaslat képviselőházi és felsőházi tárgyalását és elfogadását. Az új középiskolai törvény jelentőségének méltatásával zárul e tanulmány.

Egy másik írás az 1879-i középiskolai tantervről foglalkozik („*Tantervtörténetünk jelentős állomása: 1879*”), megállapítva: „elvszerűségénél, pedagógiai megfontoltságánál és a további majd egy egész évszázadot befolyásoló hatásánál fogva mérőföldkőnek tekinthető, és kiemelkedő helyet foglal el nemcsak tanterv-, hanem egész neveléstörténetünkben is” (221. o.). Szó esik itt még a tanterv fogadtatásáról is, és kitekintést kapunk a gimnázium további tanterveire is.

Érdekes rövid írás szól azokról a századelejei vitákról, amelyekben a pedagógiai szakemberek egyik része – az 1883-i törvényben szentesített kétféle középiskolával, a gimnáziummal és a reáliskolával szemben – az egységes középiskola mellett szállt síkra. Legjelentősebb volt közöttük a Társadalomtudományi Társaság vitája 1905 tavaszán.

Akárcsak a tanítók „egyetemes” gyűléseit, úgy a középiskolai tanárok kongresszusait is bemutatja a szerző, rövid beszámolóikban. 1907-ben, 1910-ben, 1913-ban, majd 1918-ban ült össze ilyen országos tanári tanácskozás.

A gyűjteményes kötet záró tanulmánya „*A budapesti gyakorló-gimnázium munkája és a tanárképzés története a XIX. század második felében*” címet viseli, s benne egyrészt Kármán Mór jeles intézményét, a pesti „mintagimnáziumot” mutatjuk be, amely 1872 őszén nyitotta meg kapuit, másrészt a középiskolai tanárképzés hazai megoldási változatai körül kialakult véleményeket ismerteti.

A kötet jelentős érdeme, hogy az egyes tanulmányok után részletes bibliográfiát ad a témára vonatkozó régebbi és újabb szakirodalomból.

Felkai László sokirányú neveléstörténeti munkássága nyomán világosabban, tisztábban, pontosabban látjuk a dualizmus korának hazai iskolaügyét, neveléstudományi-didaktikai fejlődését; tanulmányai fényt derítenek a dualizmust jellemző kultúrpolitikai mozgásokra, a nevelésügyeket befolyásoló eszmei-ideológiai-politikai harcokra. „Reméljük, hogy kötetünk bőséges anyaggal szolgál a kor szak nevelésügye iránt érdeklődők, a neveléstörténetet tanulmányozó egyetemi hallgatók számára, így hozzásegít ahhoz, hogy teljesebb kép alakuljon ki a dualizmus évtizedeiről” – írja előszava végén. Aki ezt a gyűjteményes kötetet végigtanulmányozza, igazat fog adni a szerzőnek.

Szabóné Fehér Erzsébet